

ESCRIURE DAMUNT EL MIRALL

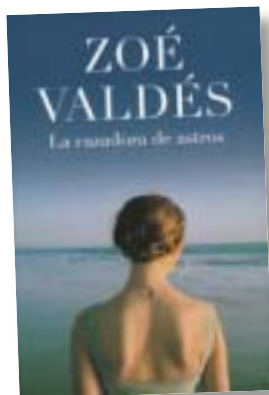
ZOÉ VALDÉS NOVEL·LA LA SEVA FIXACIÓ AMB LA PINTORA SURREALISTA REMEDIOS VARO, NASCUTA A ANGLÈS

L'escriptora cubana Zoé Valdés (l'Havana, 1959) ha escrit una novel·la sobre la pintora catalana Remedios Varo (Anglès, 1908 – Mèxic, 1963) perquè un dia uns amics van descobrir-li un quadre que va subjugar-la, *Cazadora de astros*, la imatge d'una fetillera una mica diabòlica si no fos perquè sembla més avorrida que orgullosa de la malifeta que acaba de cometre: engabiar una lluna submissa que s'ha deixat atrapar amb un insignificant caçapapallones.

EVA VÀZQUEZ > TEXT

Zoé Valdés assegura que immediatament va desenvolupar una tal fixació per Remedios Varo que ja no ha pogut deslligar la vida exaltada que aquesta artista representa de la seva pròpia, perquè ella també es declara surrealista, i exiliada, i supersticiosa, i amant dels homes i del riure. Més encara: segons afirma en la seva novel·la, Varo la va pressentir en la seva pintura i la va salvar del suïcidi; un deute solemne, certament, al qual Valdés afegeix el do més imprecís i altisonant d'haver après a «viure amb art».

La cazadora de astros (Plaza y Janés, 2007) ha estat la resposta a una obsessió a l'entorn de la qual Zoé Valdés ha teixit un mapa literari de coincidències i premonicions, algunes de delirants, d'altres de sustentades en esdeveniments reals més o menys documentats.

>> Portada del llibre de Zoé Valdés.

El propòsit, segons explica la mateixa escriptora, era el següent: «realitzar el somni de ser ella, de ficar-me a la seva pell a través de la meua pròpia història»; la pretensió, però, queda rebaixada d'autenticitat quan hi afegeix que ara ja treballa en un joc de miralls semblant prenent com a contrimatge una altra artista procedent de les files del surrealisme, la fotògrafa Dora Maar, i que en qualsevol cas la seva inquietud principal, bel·ligerant anticastrista com es declara, és arribar a acabar algun dia la novel·la que fa anys que prepara sobre el dictador Batista i la seva època, basada en llargues entrevistes mantingudes amb bona part dels seus familiars, amb

els quals sembla tenir excel·lents relacions; aquest projecte, afirma, ha de contribuir a posar al seu lloc un judici històric que considera infamant. Mentrestant, Valdés escriu novel·les com la present, ani-

mada per la fascinació per Remedios Varo, amb l'espectre de la qual s'imagina coincidint en una platja deserta, a Acapulco, perquè l'una es declarava caçadora d'astres, i l'altra, tastadora d'oceans.

Zoé Valdés va escriure el seu llibre sense haver estat mai a Anglès, el poble on va néixer Varo fa un segle, tot i que ha conservat durant anys, des de molt abans de venir-hi, una postal antiga del carrer Indústria ombrejat per una prima filera d'arbres que un informant cruel va reduir a cendra en assegurar-li, quan ella l'exhibia entusiasmada com qui es treu de la butxaca un talismà infal·libre, que s'equivocava, que aquella fotografia era del carrer del costat, que allà Remedios Varo no hi havia viscut mai. Si hagués vingut abans a Anglès hauria corregit a temps el seu error, o hauria sabut aprofitar-lo poèticament per a la seva novel·la, on efectivament esmenta aquella targeta postal i el fervor amb què de tant en tant l'examinava confiant a veure-hi apa-

**Cazadora de astros 1955),
de Remedios Varo.**

rèixer la nena que era llavors la pintora sortint del portal de la casa que ara sap que és equivocada.

Una visita a Anglès

La veritat és, però, que la tarda que finalment va passejar per aquest poble de la Selva que ja abans de veure'l tenia per «un dels més quimèrics dels món», un 15 d'abril gris i gèlid, Zoé Valdés es va mostrar sobretot interessada a reconèixer en qualsevol dels gats de carrer que trobava pel camí la reencarnació certa de la seva admirada Remedios, i que en passar davant de la casa del número 5 del carrer Indústria, on efectivament va néixer la pintora, el 16 de desembre del 1908, va dedicar no més que una mirada distreta a aquell edifici anodí de dues plantes, tan reformat que ja només s'hi reconeixen d'abans les finestres en forma de nínxols de les golfes; els seus acompanyants, per por que Valdés se'n sentís decebuda, es van afanyar a conjeturar que *podrien* estar exactament igual que quan hi va viure la pintora. L'escriptora, tan verbosa en les seves novel·les i més encara en els llibels anticastroistes que propaga a través de la premsa o del seu bloc digital, en viu és més aviat una persona lacònica, absorta i silenciosa que escolta educadament les explicacions dels seus amfitrions –l'alcalde mateix, Pere Figuereda; l'arxiver, Emili Rams, i el dirigent de Convergència Democràtica de Catalunya Carles Llorens, coautor d'un llibre sobre els dissidents cubans i, de fet, l'instigador de la visita– sense interrompre'ls amb prou feines si no és per subratllar el seu estat d'encantament amb alguna exclamació meravellada. Zoé Valdés és una invitada agraïda: circumspecta, quasi abismada en un pensament secret, examina amb atenció cada lloc que li ensenyen durant la visita pels escenaris d'infància de Remedios Varo i surt només del seu aparent sopor per demanar si us plau, amb una excitació adolescent, que la retratin davant un portal, al costat d'un pou, asseguda al tamboret d'una filadora de la Burés, amb la

petita càmera que ja porta a propòsit per documentar la seva estada i difondre-la després al dietari gràfic que publica puntualment a Internet. «Anglès està en tota l'obra de Remedios Varo», declarà amb convicció a la tornada. És un resum força exacte de les impressions que va rebre al poble, i

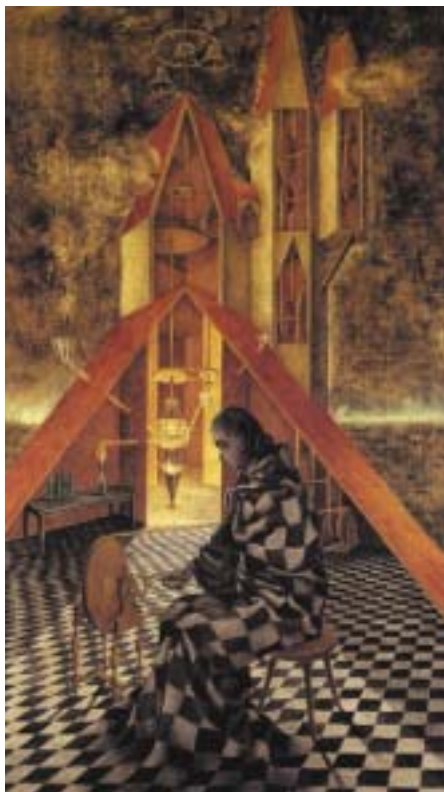
això que el dia no hi acompanyava, tan bromós i glacial, tan «parisenc», com diria la mateixa Zoé Valdés, que més d'una vegada ha lamentat que París, la seva ciutat d'adopció, la que li va donar la llibertat que tant aprecia, tingui per a una cubana l'inconvenient cruel de l'hivern.

>> La pintora surrealista Remedios Varo al seu estudi (1958). A la dreta, el quadre *Ciencia inútil* (1955).

Les cases on va viure l'artista van ser en realitat una anècdota en la visita, com ho era l'estat ruïnós en què va trobar la del carrer Major, en ple barri vell, on la família Varo va mudar-se quan ella tenia tres anys i que un rètol poc convincent a la façana proclama que està en venda, quasi

només perquè Zoé Valdés pugui fantasiejar amb la idea, poc plausible, de comprar-la. No queda res de Varo, en aquests edificis, si no és el misteri infranquejable de les seves portes barrades, definitivament clausurades, com la d'aquest casalot esquelètic que guarda per sempre, evanescent com la pols de fusta corcada que s'hi arremolina a dins, el murmuri de les lliçons de costura que rebia de la seva àvia paterna, Josefa Cevalvo, o els intricats plànols d'enginyeria que el seu pare, Rodrigo de Varo, estenia damunt la taula perquè la nena tingués la primera intuïció del laberint i l'ordit del destí. Havent de confiar aquestes escenes inaugurals només a la imaginació, a Zoé Valdés no li va caldre haver estat a Anglès per escriure a la seva novel·la que, ensenyant-li a cosir, brodar i teixir, la vella Josefa va transmetre a la seva néta un coneixement fonamental: la iniciació en el moviment; però era necessari veure, veure i tocar i escoltar la maquinària de l'antiga fàbrica de filatures perquè l'escriptora prengués consciència cabal de l'origen remot de tot l'univers de la pintora, la procedència del substrat científic de les seves quimeres. «Emili el treu com del centre de la terra, i aquí hi ha el tamboret, el tamboret representat als quadres de Remedios, i ja no puc evitar-ho més, em poso a plorar, perquè un tamboret no pot haver esperat tant.» Així reporta en el seu bloc digital la trobada amb aquell humil seient de filadora, a l'antiga nau de la Burés avui reconvertida en museu amb les peces que hi han anat cedint nombrosos particulars: quincalleria preciosa, ginys fabulosos per trenar subtilment el fil, rics en politges, cadenats, bieles, coixinets, manetes llustroses, tots tan pròdigs en fantasia, d'un aprofitament tan intel·ligent i rudimentari dels principis de la mecànica i l'energia hidràulica, que Zoé Valdés abandonà per primera i única vegada el seu capteniment reservat i, sí, arrencà a plorar, dreta davant aquell tamboret que ara pren aires d'altar de catacumba. «Per favor, per favor, aquest tamboret...

ret..., com és possible?», va gemegar commocionada mentre s'eixugava les llàgrimes. «Tants anys d'investigació per esbrinar la font raonable dels seus quadres, i resulta que tot el seu món era aquí, en aquest petit poble fet a la mida exacta de la seva pintu-

ra», va afegir-hi quan ja es va sentir prou calmada per deixar-se fotografiar asseguda en aquell suport fràgil com el cos d'un mosquit.

Enamorament i obsessió

A *La cazadora de astros*, Zoé Valdés juga permanentment amb els paral·lismes entre la seva pròpia vida i la de Remedios Varo, la dona que va salvar-la de la mort i que va ensenyar-li a viure amb art. Acaba essent una mica excessiu, aquest joc de miralls, com ho són tots els enamoraments i les obsessions, en què un acaba escoltant més els xiscles del desig que

els dubtes de la raó. I el desig, precisament, és invocat amb insistència en el relat, en la seva voluptuositat carnal, però també com a estímul per als desvaris de la creació. A Remedios Varo, hi llegim, la fascinava enfonsar les mans als pots de pintura i impregnar-se completament els dits d'aquella substància densa per escampar-la per l'habitació en totes direccions, al terra, a les parets, al sostre, amb gestos delirants dels braços degotant. A Barcelona, explica la seva improvisada biògrafa, havia donat curs a una quantitat ingent de dibuixos eròtics avui desapareguts, perquè «atès que ella vivia a temps complet en el desig, en la contemplació i experimentació salvatge del desig, no parava de delinear el plaer». A Zoé Valdés, en canvi, l'estimulen la prohibició i la primavera, haver d'escriure clandestinament, una tarda calorosa, en una mansarda parisenca tan diminuta que amb prou feines pot acomodar els genolls entre la taula de nit i la màquina Brother's de retrocés automàtic que el marit —un individu mesquí que l'esclavitza, humilia i maltracta i que ella, en justa venjança, descriu com un nen mimat de l'ambaixada castrista a París que s'ha passat cinc anys prometent «que escriurà l'equivalent cubà de *La muntanya màgica* i no ha escrit ni tan sols *La loma del burro*»— li ha prohibit terminantment de fer servir per por que les velleïtats novel·lístiques de la dona puguin acabar fent-li ombra. Però Zoé —Zania o Zenia en el llibre, igual que Remedios es converteix sovint en Remediosanto— ignora la prescripció aquella tarda primaveral, inspirada per la imatge de *La cazadora d'astres* que ha desplegat al davant mentre escriu, i acaba, en l'ardor de teclejar compulsivament en un racó tan ínfim i xafogós, desprenent-se primer del jersei, després dels pantalons, finalment de la samarreta i tot, fins a quedar exposada en roba interior davant la finestra que dóna al carrer i a la mirada indiscreta del fotògraf que li proposarà de prendre-la com a model. A totes dues la fogositat les perd

«Anglès està en tota l'obra de Remedios Varo», diu l'escriptora cubana

FOTO: EUDALD PICAS

o les salva, però ni l'una ni l'altra es plantegen renunciar-hi, a cap preu. Abans la mort, o la tortura: Remedios s'hi sotmet al París ocupat; Zoé, a la Cuba castrista, descrita amb uns tints tan sòrdids, tan miserables i bàrbars, que provoquen en més d'un pasatge l'efecte contrari: posar en dubte la veracitat de l'acusació. Eficient contrapropagandista del règim, afina tant les arts persuasives que arriba a enorgullir-se a la novel·la d'haver convertit «de manera fulminant» al més radical anticastrisme un grup d'amics veneçolans que en realitat no han posat mai el peu a l'illa i que no en sabran més que els detallats i atroços reports que els facilita la seva apassionada informadora. No consta que Remedios Varo donés proves del mateix zel polític, i en aquesta discordança és, ben mirat, on la construcció literària d'aquestes vides que es voldrien paral·leles es desconjunta i flaqueja.

Quan va venir a Anglès, el 15 d'abril passat, la mateixa Zoé Valdés va admetre que l'atracció solidària que sentia per Remedios Varo no es limitava a la documentada coincidència biogràfica de la fugida i el desarrelament, ni potser tampoc a aquest corrent subterrani que agermana els seus temperaments en la superstició, la hipochondria, la capacitat de tenir visions, l'hàbit rar de menjar grapats de terra d'amagat, o el de plantar llavors a les parets escrostonades dels casalots on havien viscut per veure-hi créixer, temps a venir, tímides flors o algun brot vegetal lletjot. «Ens uneixen forces més secretes, fantasmals, que a vegades m'espanten i tot», confessava l'escriptora a la sortida de l'antiga fàbrica Burés, on acabava d'escoltar el bram de la centenària, monstruosa màquina de vapor que alimentava amb el seu esbufec portentós la teranyina gegant dels telers i que només ha aconseguit afinar, engraijar i tornar a engegar, a petició del tècnic municipal, un modest operari, Lluís Pont, l'únic mecànic –conten

>> Zoé Valdés emocionada davant del tamboret que hi ha a l'antiga fàbrica Burés d'Anglès.

que explica ell mateix perplex i orgullós– que té per ajudant un enginyer. El surrealisme, aquesta «forma sofisticada de la vida», és un dels lligams obscurs de què parla Valdés, encara que Remedios Varo el transformés, a través d'un passadís inesperat obert al cor de la seva obra, en un bosc privat de fades benignes, llunes pàl·lides, animals voladors, vegetació exuberant i antropomòrfics mitjans de locomoció, i que Zoé Valdés més aviat l'hagi decantat cap a la proccacitat i la pornografia, cap a una certa

«Ens uneixen forces més secretes, fantasmals, que a vegades m'espanten i tot», confessava Valdés a la sortida de l'antiga fàbrica Burés

impudícia immoladora, contra si mateixa, contra tots els que li han fet mal, i que de manera força contradictòria és el que confessa que la incomoda de la gran rival mexicana de Remedios Varo, la martiritzada Frida Kahlo.

Fantasmes i santeria

«Un escriptor sempre té por de trobar fantasmes quan s'endinsa massa en una història», va declarar també l'autora cubana durant la seva estada a Anglès. Al llibre, els invoca constantment, fins i tot amb les arts negres de la santeria, quan imagina la pintora fent escala a Cuba durant la travessia cap a l'exili –per buscar un poeta i metge illenc que havia conegut a París, de nom llarguís-sim, digne d'un serial, Rodrigo Heredia Zarzamendía Sánchez Abreu–, i acabant pel camí a casa d'una mèdium, María de las Mercedes Larrinaga, i la seva filla, Domitila Milagro Facunda, les mateixes que molts anys després, en una llicència poètica sideral, assistiren Zoé Valdés per curar-la d'uns nòduls malignes a la gola i que aquell dia tenien com a convidada una exactriu d'origen vagament irlandès, una tal Barbara

Buttler, que no és cap altra que l'àvia de l'escriptora. Aquestes coincidències còsmiques arriben a provocar vertigen, com la predilecció compartida pels barrets i la roba extravagant, o l'afició juganera als experiments culinàries, però en general la impressió que perviu és la d'una suggestiva biografia de Remedios Varo entrebancada per l'excés de reverberacions, verídiques o il·luminades per focs artificials, que posen al descobert a cada moment la cara oculta del mirall: el rostre de la dona que escriu, i no pas el seu reflex.

Eva Vázquez és periodista.

PER SABER-NE MÉS
> www.zoevaldes.com.fr